

inače pripadala. Sve to dolazi osobito do izražaja u prvom dijelu (*das Schriftsystem*), gdje se premalo uzimlju u obzir nedosljednosti i slabosti, kojih je moglo biti — i kojih je bilo — u raznih pisara i prepisivača: gdje se nije mislilo na to, da se glagoljica i u vremenu razvijala, i da je u njoj s početka moglo biti više varijanata nego poslije, kada se njezina grafija ustalila. Da je u ono prvo vrijeme zaista svaki znak označavao poseban fonem, stara bi glagoljica s digrafima imala ne 36 ili 38, nego 44 različita glasa (ili slova).

U drugom dijelu (*das Lautsystem*) još više dolazi do izražaja kruto shvaćanje strukture, kada se — za volju sistema — u glasovne promjene pretvara ono, što bi u najboljem slučaju (po Baudouinu) mogla biti kinakemska promjena (bez bitnog utjecaja na osnovni glas). Posebno *N* kao fonem samo je ekstreman produkt takvoga stava, koji je kadšto prisiljen da zbog sistema izdvaja neke elemente, koji su mu poslije samo na smetnju. Sistem nekoga jezika je jedno, kada se prikazuje u gramatici, a drugo, kada služi kao karika u lancu, u kojem je još nekoliko desetaka takvih jezika. Gramatika traži ne samo da se pojave raščlane i utvrde — to je, samo s drugim mjerilom, činila i stara gramatika — nego da se u svojoj društvenoj i historijskoj datosti i u svojem fonetskom i morfološkom razvitku tumače. A toga kadšto u Trubeckoga nema.

Kada je umro Ferdinand de Saussure, njegovi su učenici (Ch. Bally, Alb. Sechehaye) iz njegovih skripata izdali djelo, koje je značilo prekretnicu u evropskoj lingvistici. Gramatiku Trubeckoga izdao je jednakim marom njegov učenik i nasljednik na bečkoj slavističkoj katedri prof. R. Jagoditsch. Gotovo je sigurno, da ta gramatika ne će imati ono značenje, koje je za opću lingvistiku imao *Cours de linguistique générale* F. de Saussurea, no jednako je sigurno, da se neke stvari poslije nje više ne će moći pisati onako, kako su se pisale prije nje. Trubeckoj je živio vrlo kratko vrijeme, i njegovo je djelo — djelo, koje je namijenio staroslavenskom jeziku — ostalo torzo. Da ga je dovršio i sâm izdao, zacijelo bi bilo potpunije, i štošta bi se u njem ispravilo, i ne bi bilo dodataka iz skripata, od kojih neki znače (iako blago) ponavljanje (isp. na pr. str. 91. i 111), a neki obradbom i stilom odudaraju od osnovne linije djela. Ipak, ako se uzmu u obzir svi poticaji i sve pozitivno što je dao, gotovo bi se s Humboldtom (kada je pisao o Kantu) moglo reći, da se u staroslavenskoj gramatici štošta, što je on razorio, više ne će podići, štošta, čemu je početak dao, da ne će nestati, i da je u tretiranje staroslavenske problematike uveo neke nove reforme, neka nova gledanja, koja bi — kada se prilagode građi, koju obrađuju — mogla dati dobre rezultate.

J. Hamm

M. WEINGART, *Texty ke studiu jazyka a písennictví staroslověnského*. Druhé, revidované vydání nové upravil Josef KURZ, Praha 1949. Nákl. Slovanského semináře Karlovy university s podporou ministerstva školství, věd a umění, str. 237.

Da bi olakšao svojim slušačima upoznavanje sa staroslavenskim tekstovima, pošto je Vondrákova hrestomatija (*Cirkevněslovanská hrestomatie*, Brno 1925) davno bila rasprodana, prof. Weingart je još g. 1937. izdao litografski (u 400 primjeraka) kraću, rukom pisanu hrestomatiju (*Staroslověnské texty*. Ke svým cvičením a přednáškám vybral M. Weingart, v Praze 1937, str. V + 256), koja je međutim već za pola godine također bila sva rasprodana. To ga je potaklo, da je naredne godine (1938.) spremio novo, znatno prošireno izdanje, u kojem je uz izvatke iz većih staroslavenskih spomenika želio dati i važnije manje tekstove (kao što su *Ohr Ril Und Pssť Hi Hilf Kupr*), i to u cjelini, i uz to neke tekstove iz mlađih redakcija (kao što su prva strana Kijevskih listića, zatim Bečki listići i Sinajski odlomci), kojih nije bilo u litografiranom izdanju. Također je proveo neke promjene u izboru iz većih, kanonskih tekstova: u knjizi iz god. 1937. nije bilo uzoraka glagoljskoga pisma (g. 1949. ima glagoljicom neke tekstove iz *Zo As Ki Pra*), od očenaša rekonstruiran je samo jedan (po Luci, u 2. štamp. izdanju također po Mateju), u Marijinskom ev. su Mk VIII i Iv IX zamijenjeni sa Iv II i XI, u Sin. psaltiru dodani su ps. 33. i 120. (kojih nije bilo u izdanju g. 1937, a *ŽM* dano je cijelo (s prvom gl., koje nema u izdanju g. 1937). Svagdje je naznačeno, odakle su tekstovi uzeti, i gdje god se moglo, uzimali su se za predložke originali ili fotografski snimci (na pr. za *As*, za *Ki*, za *Pra*, za *ŽM*, za *Fri*, za *BL* i gotovo za sve manje glagoljske i ćirilske spomenike). U drugom štampanom izdanju prof. Kurz je proveo još jednom reviziju svih tekstova prema fotografskim snimcima, koje su mu bile pri ruci, ili prema izvornim izdanjima, prema kojima su tekstovi bili izdani, tako da se može reći, da njegovo izdanje — koliko se ljudske točnosti i savjesnosti tiče — predstavlja zaista vrhunac onoga, što se danas u takvim izdanjima može dati. Koliko to vrijedi, pokazat će samo na jednom primjeru. *Činž nadž ispovědajg-štūimš* se uzet je u litografiranom izdanju prema Geitlerovoj knjizi (*Euchologium*, glagolski spomenik manastira Sinaj brda, Zagreb 1882), i tekst je iz toga izdanja dobro prepisan (iako se na str. V litografirane hrestomatije nalazi *poznámka*: za pisašské omyly se neručí!). Kurz se g. 1949. već mogao poslužiti fototipskim izdanjem Nahtigalovim (*Euchologium Sinaiticum*, starocerkvenoslovanski glagolski spomenik I, SAZU Dela 1, Ljubljana 1941), pa ako se oba teksta isporede, vidi se, da je u Geitlerovu izdanju u tom dijelu uz petnaestak manjih griješaka na dva mjesta (68₁₉₋₂₀ i 69₂₃₋₂₄) izostavljen po jedan cijeli redak, što, razumije se, nije mala stvar.

Osobita vrijednost Weingart-Kurzove knjige sastoji se u tzv. malim tekstovima, koji su teško pristupačni, a jedva je vjerojatno, da će se posebno prešampavati, tako da nam je Weingart, odnosno Kurz, koji je spomenuto (II) izdanje izdao, dao pouzdano vrelo, u koje će slavisti rado zagledati, bude li im koja pojedinost iz ovih spomenika potrebna.

Isporedi li se ova hrestomatija s *Dielsovom* (Aksl. Grammatik II, *Ausgewählte Texte und Wörterbuch*, Heidelberg 1934), opazit će se prije svega, da joj nedostaju paralelni tekstovi (Diels ima paralelne tekstove za Mt XXVII₃₋₁₀ u *Zo Ma As Sa*, za Iv XX₁₉₋₃₁ u *AS* i *Ohr*, za Mk

V₂₄₋₃₄ u *Sa* i *Und*, za ps. CXVIII₁₀₋₁₆ u *Ps. sin* i *Ps. st*, i — paralelno — *Su* 447_{28f} i *Clo* 752f). Weingart to u uvodu opravdava tako, da su slušači seminarâ i proseminarâ i sami dužni da upoznaju, pa prema tome i ispoređuju tekstove prema izvornim izdanjima (iz monografija, isp. *Ruznočtení v textech evangelních a žaltářních nebyla sem úmyslně pojata proto, že jest právě úkolem našich proseminárních a seminárních cvičení, aby si ruznočtení shledávali posluchači sami a tak aby se zaučovali do textové kritiky*, str. 4). To je lijepo, no ipak ne bi bilo na odmet, da je za ilustraciju dano i nekoliko takvih tekstova (osobito za mlađe slušače, i za mlađe redakcije).

Uz tekstove zabilježena su samo najvažnija bibliografska data: za ostale podatke Weingart upućuje na svoju *Rukovět' jazyka staroslověnského* (I—II, Prag 1937—8). To je u redu, samo ipak malo smeta, kada se u *Staroslověnské texty českého původu* (mi bismo prije rekli *češkomoravskog* porijekla) uz Kijevske listiće i Praške odlomke ubrajaju i Sinajski fragmenti, i prva strana Kijevskih listića, i »hlaholské listy Vídeňské« (u predgovoru je na str. 4. doduše rečeno, da je to najstariji od hrvatskoglagoljskih spomenika). Trebalo je to ipak negdje (petitom — ad usum scholarum) uz bibliografska data spomenuti, i trebalo je poluglas pisati *z* a ne *o*, kako je pisao Jagić, jer u tome i jest jedna od karakterističnih pojava hrvatskoga glagolizma, da se za jedan i za drugi poluglas kod nas pisalo *jor*, koje se uz mlađe ' u spomenicima držalo do kraja XIII vijeka, dok se u ćirilici za oba znaka pisalo *jer*.

Dobro je, što je autor pokušao uz Frizinške listiće dati također staroslavensku rekonstrukciju ovih odlomaka. Ovo je svakako mnogo bolje nego da je dao Vondrákov latinski prijevod, ili Kos-Ramovšev slovenski prijevod. Ovo, što je učinjeno, tako je dobro, da bih rekao, da Frizinški listići time predstavljaju jedan od najboljih (najbolje ediranih) dijelova ove inače vrlo savjesno i vrlo pomnjivo priređene knjige.

Ako se uzmu tri istaknutije hrestomatije, koje su izašle u posljednje vrijeme — *Dielsova*, *Vaillantova* i *Weingartova* — pa ako se isporede po izboru, koji je u njima učinjen, dobiva se ovakva slika: svaki je polazio sa svojega stajališta, i svaki je odabirao odlomke iz glavnih (kanonskih) spomenika tako »aby v nich byla zastoupena mluvnická i slovníková látka co možná mnohostranně a aby také obsahově a ideově byly vybrány ukázky zvláště významné« (Weing. str. 3). Kod evanđelja to su propovijed na gori (Mt V—VII) i rođenje i dječastvo Isusovo (Lk I—II), koji se već mogu ubrojiti u standardni repertoar staroslavenskih tekstova te se nalaze u sve tri hrestomatije, dok ostali tekstovi variraju, pa dok jedan ima jedno, drugi ima drugo (zanimljivo je na pr. da je i ocjena psalama toliko različita, da se nijedan — doslovno ni jedan psalam ne nalazi niti u dvije, a kamoli u sve tri knjige: *Diels* je iz Ps. sin uzeo ps. 2, 41, 78. i 136, *Vaillant* 18, 21. i 129, *Weingart* u izd. 1937. ps. 13, 101. i 102, u izd. 1949. ps. 13, 33, 101, 102. i 120). U daljem izboru *Weingart* se — uz kraće spomenike — osvrtao više na češkoga čitaoca pa je iza *Žitija* (s Prologom Ivana Eksarha i s Hrabrom, razdj. F) dao

legende o sv. Václavu i sv. Ludmili, *Vaillant* je dao lijep pregled kroz redakcije, moravsku, hrvatsku, srpsku, srednjobugarsku i rusku (s Azbučnom molitvom i s prijevodom iz Hamartola), dok je *Diels* uz spomenute paralelne tekstove dao samo opći prerez kroz spomenike (tako da je za evanđelistare i tetre davao redom tekstove iz po jednog evanđelja — za *Zo* iz Mateja, za *Ma* iz Marka, *As* iz Luke i za *Sa* iz Ivana). Kao što se vidi, daleko smo od toga, da bi se moglo pomišljati na stalan izbor — na stalan *code* staroslavenskih tekstova, koji bi se ponavljao u svima hrestomatijama. Iz onoga, što nam ove tri pružaju, može se otprilike ovako pretpostaviti dalji razvitak ovakvih čitanaka: najprije, moći će se ograničiti tekstovi iz tzv. malih spomenika (tu će, razumije se, Česi stavljati težište na *Ki* i na *Pra*, mi na *BL*, na *Grš*, itd.), zatim — iz četvoroevanđelja i evanđelistara davat će se prvenstveno tekstovi tzv. stalnog repertoara (ev. rašireni sličnim pozicijama iz *Mk* i drugih evanđelista), iz Psaltira po 2—3 od pokornih psalama, 2—3 molitve iz Euhologija, pa jedan ulomak iz Kijevskih listića, iz Kločeva glagoljaša i iz Frizinških listića (s rekonstrukcijom kao što je ona u Weingartovoj knjizi), po 1—2 štiva iz Suprasaljskog zbornika, i iz mlađih spomenika odabrana poglavlja iz *ŽK* i *ŽM*, Azbučna molitva (s Nahtigalovim dopunama), traktat crnorisca Hrabra i — ako se radi o slavenskom priručniku — po nekoliko sustavno odabranih tekstova iz redakcije, koja je autoru najbliža. Osim toga ja bih — jer se konačno ipak radi o priručnicima — bio za paralelne tekstove (ne isključujući mlađih redakcija) i za oznake varijanata (iz jednostavnoga razloga, što uvijek nisu pristupačna sva izdanja — na pr. Vajsovo *As*, Nahtigalovo *Eu*, Jagićevo *Zo*, *Ma* i dr.).

Weingartova knjiga u uvodu ima na 5 strana (str. 9—13) uzorke glagoljice (*Vaillant* ima samo dvije snimke iz *As*, no i te su dosta slabe, gotovo neuspjele): trebalo bi dati više slika, glagoljskih i ćiriličkih (s tekstom, koji je i u čitanci, no uvećano, ne onako sitno, da se ne može čitati. Zadatak bi bio, da se te slike i *čitaju*, a ne da ilustriraju samo grafijsku stranu spomenika).

Rječnik na kraju bit će, razumije se, u slavenskim priručnicima — u priručnicima namijenjenima Slavenima — kraći nego u priručnicima na nekom stranom, neslavenskom jeziku (*Diels* ima 58 strana na 80 strana teksta, *Vaillant* 42 strane na 84 strane razmaknutog sloga, a *Kurz* — bez nekih fragmenata i mlađih spomenika — 27 strana na 195 strana teksta). U rječnicima, koji su namijenjeni slavenskim čitaocima, trebalo bi nešto više pažnje posvetiti frazeologiji, rekciji i sl. pojavama.

Napokon, uvriježio se običaj, da se na početku ovakvih hrestomatija daje po 1—2 rekonstruirana teksta. Iako je svaka rekonstrukcija po sebi fikcija, ipak bi trebalo nastojati, da se rekonstrukcije istih tekstova od izdanja do izdanja ne mijenjaju (kao što je to na pr. s oče našem po po *Luci* u Weingarta iz g. 1937. i 1939), jer će se čitalac možda pitati, kako to, da se daje sad jedno, a sad drugo, i ako su osnove ovakvih rekonstrukcija toliko nestalne, neutvrđene, ima li ih smisla uopće davati?

J. H a m m